

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 9. 1992.

Prilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu
Str./Pages 1–180, Zagreb, 1992.

Časopis koji je prethodio
Prinosi 1.1983
Prilozi 2.1985 3–4.1986–1987 5–6.1988–1989 7.1990 8.1991

Nakladnik Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU U ZAGREBU

Adresa uredništva Address of the editor's office

Institut za arheologiju u Zagrebu
41000 Zagreb, Avenija Vukovar 68
Telefon/phone 041/517–874 i 537–669 fax 041/537–613

Glavni i odgovorni urednik/Editor in chief

ŽELJKO TOMIČIĆ

Redakcijski odbor/Editorial committee

MARIJA BUZOV, Zagreb	ZORKO MARKOVIĆ, Koprivnica
KORNELIJA MINICHREITER, Zagreb	BRANKA MIGOTTI, Zagreb
ŽELJKO TOMIČIĆ, Zagreb	ZDENKO VINSKI, Zagreb
Urednici	Članovi

Prijevod na engleski/English translation

BARBARA SMITH–DEMO i RAIKA MAKJANIĆ–DAVISON

Prijevod na njemački/German translation

BRANKA OHNJEĆ

Dizajn/Design

ROKO BOLANČA

Lektura/Language editor

ANTE STAMAĆ

Korektural/Proofreaders

MARIJA BUZOV i ŽELJKO TOMIČIĆ

Grafička priprema/DTP

D&N, Zagreb, Ozaljska 23

Tisak/Printed by

Tiskara "STUBA", Zagreb, Boškovićeve 18

Naklada/Circulation

600 primjeraka/examples

Časopis izlazi jednom godišnje/Annual

Članci iz časopisa *Prinosi* i *Prilozi* su referirani u sekundarnim časopisima *GERMANIA Anzeiger der Römisch–Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz i *Bulletin de l'Association internationale pour l'étude de la mosaïque antique* — Bibliographie. Centre national de la recherche scientifique (CNRS), Paris

Izdavanje časopisa novčano podupire
MINISTARSTVO ZNANOSTI REPUBLIKE HRVATSKE
41000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

Contents/Inhaltsverzeichnis

- ŽELJKO TOMIČIĆ
5 Predgovor
- Izvorni znanstveni radovi**
- KORNELIJA MINICHREITER
7 Kulturni predmeti starčevačke kulture u sjevernoj Hrvatskoj
- DUNJA GLOGOVIĆ
23 Noževi tipa Sv. Juraj
- JASNA ŠIMIĆ
37 Horizont kasnoga brončanog doba na lokalitetu "Gradac" u Sarvašu
- IVANČICA PAVIŠIĆ
49 Neki novi nalazi Virovitičke grupe iz Gačića kod Virovitice
- BORIS ILAKOVAC
63 Jedan forum u rimskoj Saloni sigurno je poznat
- REMZA KOŠČEVIĆ
69 Rimsko–provincijalni metalni predmeti — prilog poznavanju oblika
- MARIJA BUZOV
91 Pjesnikinja Sapfo s Muzama na mozaiku iz Solina
- BRANKA MIGOTTI
101 Ranokršćanska biskupija Scardona (Skradin)
- ŽELJKO TOMIČIĆ
113 Nova istraživanja bjelobrdske kulture u Hrvatskoj
- Stručni radovi**
- SNJEŽANA VASILJ
131 Novčić Oite sa Ošanića
- HERMINE GÖRICKE–LUKIĆ
135 Prilozi poznavanju numizmatičke topografije Baranje
- TAJANA SEKELJ IVANČAN
153 Učestalost toponima kod srednjovjekovnih arheoloških nalazišta sjeverne Hrvatske

- ŽELJKO TOMIČIĆ
Preface/Vorwort
- Original scientific papers**
- KORNELIJA MINICHREITER
Kultgegenstände der Starčevo–Kultur in Nordkroatien
- DUNJA GLOGOVIĆ
Knives of Sv. Juraj type
- JASNA ŠIMIĆ
Horizont der späten Bronzezeit auf der Fundstelle "Gradac" in Sarvaš
- IVANČICA PAVIŠIĆ
Einige neue Funde der Virovitica–Gruppe von Gačić bei Virovitica
- BORIS ILAKOVAC
On the Location of the Roman Forum in Salona
- REMZA KOŠČEVIĆ
Roman Provincial Metal Objects: A Contribution to Knowledge of Their Form
- MARIJA BUZOV
The Poetess Sappho with the Muses on a Mosaic from Solin
- BRANKA MIGOTTI
The Early Christian Episcopal See of Scardona (Skradin)
- ŽELJKO TOMIČIĆ
Neuere Erforschung der Bijelo Brdo–Kultur in Kroatien
- Professional papers**
- SNJEŽANA VASILJ
A coin of Oite from Ošanići
- HERMINE GÖRICKE–LUKIĆ
Beiträge zur Kenntnis der numismatischen Topographie Baranyas
- TAJANA SEKELJ IVANČAN
An Analysis of Toponyms at Mediaeval Archaeological Sites in Northern Croatia

Prikazi

MARIJA BUZOV

165 DR. ANTE ŠONJE

Putevi i komunikacije u prehistoriji i antici na području Poreštine i njihov odnos prema ostalim prometnim vezama u Istri, Poreč – Pazin 1991, str. 115, s 22 ilustracije

166 Diadora, sv. 12, Zadar 1990, stranica 417, zajedno s tablama, crtežima, planovima i kartama

170 DR. ANTE ŠONJE (1917–1981)

170 Bibliografija Ante Šonje (1953–1981)

175 Kratice

Book Reviews

Besprechungen und Anzeigen

Abbreviations/Abkürzungen

od 35 kg tereta na sebi, prevalio 8–9 km na sat. To su bile prave ceste makadamskog puta. Gradeći ceste kopali su do tvrdoga, onda su sistemom slojeva nasipavali najprije većim kamenjem, pa sitnijim, pijeskom, zatim su polagali ploče. To je omogućilo rast toga Carstva. ARISTID, grčki pisac, u panegiriku caru HADRIJANU u 2. st., piše: Ti si otvorio vrata čitavog carstva, ti si sagradio ceste, svatko može putovati iz grada u grad slobodno ne bojeći se nikoga. To je omogućilo i širenje kršćanstva... Nažalost te iste ceste omogućile su kasnije prodor barbara. Ali to su bili mladi narodi, koji su rimskom carstvu koje je bilo na umoru ulilo nove snage.”

A. ŠONJE je prvi prišao obradi antičkih puteva na području Poreštine, sustavno i temeljito, obišavši cijeli prostor. Ispitivao je i cestu kojom su Hrvati u 6. st. došli u Istru, a koja se zove *Via Slavica*. Istraživao je, kako je već rečeno, vicinalne ceste, lokalne puteve i dr. On je utro put, kojim treba nastaviti.

Knjiga je nadopunjena znanstvenim radovima, koji su objavljeni u proteklom desetljeću, s obzirom da je rukopis ove knjige bio dogotovljen između 1978. i 1980. godine.

Ova knjiga bez imalo sumnje predstavlja doprinos daljnjem proučavanju antičkih, ali i prapovijesnih komunikacija na području Istre, ali i putokaz ljudskoj istrajnosti.

Marija BUZOV

DIADORA, sv. 12, Zadar 1990, stranica 417, zajedno s tablama, crtežima, planovima i kartama

Nova "Diadora", glasilo Arheološkog muzeja u Zadru, obuhvaća jedanaest izvornih članaka (S. KUKOČ, Prizori banketa u periadriatičkom svijetu u protopovijesti; M. ZANINOVIĆ, Histri i Liburni prema rimskoj ekspanziji; I. RADIĆ, Olovne prečke antičkih sidara – dva nova nalaza iz podmorja otoka Visa; Z. BRUSIĆ, Italska *terra sigillata* u Liburniji; S. GLUŠČEVIĆ, Rimska nekropola u Kaljskoj ulici; B. ILAKOVAC, Kako je otkriven i obnovljen rimski akvedukt Škopalj – Novalja; I. FADIĆ, Aserijatska skupina liburnskih nadgrobnih spomenika, tzv. liburnskih cipusa; P. VEŽIĆ, Rezultati istraživanja u prostoru sakristije do katedrale u Zadru; A. MILOŠEVIĆ, Porijeklo i datiranje keramičkih posuda u grobovima ranoga srednjega vijeka u Dalmaciji; F. SMILJANIĆ, Beitrag zur Erforschung der Županien – Ordnung in Sklavinen Kroatien; M. LONČAR, O Porfirogenetovoj Dalmaciji), te jedan pregledni članak (R. JURIĆ, Uz 70. obljetnicu života prof. Božidara Vilhara).

Autorica S. KUKOČ (5–46) u svojem radu analizira ikonografsko–stilsku i semantičku strukturu sižea banketa u kontekstu: 1) pojedinačnih periadriatičkih regija (Daunija, Bologna, Japodi, situlski kompleks), te 2) genezu i evoluciju srodnih mediteranskih shema (Grčka, Etrurija, Istok). Takvi periadriatički prizori banketa ikonografski korespondiraju sa svim temeljnim mediteranskim shemama gozbe iz 1. tisućljeća pr. Kr., ali ipak na

osebujan i istaknuto regionalan način. U prizorima dominira sjedeći tip, koji je zastupljen u obje temeljne varijante: a) "one sided" shema – situle, japodske urne, daunske stele, te b) "two sided" shema – daunske stele. Povremeno se pojavljuju i lokalne varijante (Bologna, Este) ležećeg (jonskog) tipa banketa. Gotovo svi prizori banketa potječu iz funeralnih konteksta, izuzev situlskih, te nisu stariji od 6. st. pr. Kr., a njihova je semantička struktura slojevita i simbolička. Prema analizi autorice, periadriatički banket je zgusnuti likovni prijenos određenih društvenih ideala i vrijednosti (uočljivo u situlskoj figurativnosti), nadalje predstavlja strukturu koja heroizira pokojnika, i to s etičkog gledišta pri čemu se jasno odražava odnos zajednice prema fenomenu života i smrti, te konačno likovni fragment konkretnog eshatološkog koncepta. Pokojnik – banketar (japodski, daunski i bolonjski) uklopljen je u simboličke sfere plodnosti, podzemlja i onostranosti, što nam potvrđuje cjelokupni kontekst sve tri funeralne figurativnosti s mnoštvo irealnih elemenata i sustavima simbola, kao i evidentni simboli u prizorima banketa (npr. japodskoj ribi i vepru na urni iz Ribića simbolički odgovaraju daunski pas, riba i popratni monstrum, te konj i demon na bolonjskoj steli). Ti simboli nesumnjivo aludiraju na zastrašujući aspekt podzemlja, ali i na određenu besmrtnost, obnovu života, te kontinuitet egzistencije u onostranosti (Dauni, Japodi).

Prema autoričinoj analizi periadriatičkih prizora banketa, oni su u stvari na izvjestan način simbolička spona ovozemaljskog i onostranog, odnosno svojevrсна su formula idealizacije ovozemaljskog sklada i simbol težnje da se taj sklad prenese u onostranost, a u skladu s konkretnim eshatološkim konceptom. Ovaj izuzetno zanimljiv tekst nadopunjen je tablama s crtežima i fotografijama.

U svojem radu M. ZANINOVIĆ (47–64) nam govori o odnosu Histra i Liburna prema rimskoj ekspanziji. Ta ekspanzija se odvijala tijekom posljednja tri desetljeća 3. st. pr. Kr., a to je upravo vrijeme kada se Rimska Republika pretvara u veliku silu na čitavom Sredozemlju. Uspješnim završetkom prvog kartaškog rata (264–241) Rimljani su nastavili ekspanziju po Tirenskom moru, u sjevernoj Italiji, te na Jadranu. Godine 229–228. pr. Kr. došlo je i do prve rimske intervencije na istočnoj jadranskoj obali (a razlog je ilirsko gusarenje), pa je u svezi s tim, ilirska kraljica TEUTA morala pristati na uvjete nametnute joj od Rimljana. To je uključivalo i plaćanje danka, pa su Rimljani time postali zaštitnici jadranskih Grka, a ujedno su i osigurali svoj mostobran na našoj obali. Histri i Liburni, su međutim već bili i ranije poznati Rimljanima, jer se 302. pr. Kr. zajedno s Ilirima spominju kao opasni i gusarenju skloni narodi (*Illyrii, Liburnique et Histri, gentes ferae et magna ex parte latrociniiis maritimis infames*). Ova činjenica nam govori o stvarnoj situaciji u ovome području u to vrijeme. To se potvrđuje i kasnije u vrijeme rimskih sukoba s Keltima u sjevernoj Italiji, kada je DEMETRIJE FARSKI (*Pharos*) godine 221. pridobio Histre i Atintane da napadnu Rimljane.

Glavni izvor za poznavanje tih odnosa, bolje rečeno sukoba je TIT LIVIJE u knjigama 40–43 svoje povijesti "Od osnutka Rima" (*Ab urbe condita*). Zauzećem Venetije, te osnivanjem kolonije u Akvileji 181. godine Rimljanima je bio otvoren put ka istoku i sjeveru. Iz Akvileje, grada s velikim brojem rimskih doseljenika, krenut će pohod dviju rimskih legija 178. godine, koje će ipak u krvi i ognju osvojiti središte Histra, Nezakcij, u proljeće 177. godine, a u tom sukobu poginuo je i zadnji kralj Histra EPULON, kao simbol njihove slobode. Histrija je na taj način postala *ager publicus populi romani*, s posjedima uglednih senatskih i viteških obitelji (u Istriji imanja posjeduju OKTAVIJAN I LIVIJA, MECENA, STATILIJE TAUR, i brojni drugi).

I. RADIĆ (65–78) u svojem radu govori o dva nova nalaza olovnih prečki antičkih sidara koja su pronađena rekognosciranjem podmorja otoka Visa. Te su prečke ležale osamljeno, bez popratnih nalaza, u blizini potopljenog antičkog broda u uvali Veloj Svitnji, zapadno od viške luke. Prva prečka (sl. 1) od punog olova jednostavnog je oblika bez poprečne gredice unutar otvora za nasad drvenog dijela sidra, dok je druga prečka (sl. 2) također od punog olova, no ima otvor za nasad drvenog dijela sidra izduženog pravokutnog oblika s poprečnom olovnom gredicom. Na gornjoj strani prečke, duž oba kraka, na lagano izbočenom pravokutnom polju urezani su natpisi identičnog sadržaja C IVL CIS. Autorica predlaže čitanje natpisa: *C(ai) Iul(ii) Cis(si?)* ili *Cis(iaci?)*, te pretpostavlja da se ime odnosi na vlasnika broda. Cjelovita formula *tria nomina*, uz gentilicij *Iulius*, upućuju na ranu dataciju natpisa (1. st. pr. Kr./1. sto. posl. Kr.), a time i same prečke.

Analiza sačuvanog dijela drveta u otvoru veće prečke, pokazala je da je drveni dio sidra bio izrađen od hrastovine. Težina manje prečke iznosi oko 200 kg, a veće oko 300, odnosno s pretpostavljenom težinom drvenog dijela, koji nedostaje, manje bi sidro težilo oko 400, a veće oko 500 kg.

Ovaj nalaz prečki za sada se ne može povezati sa ostacima potopljenog antičkog broda u istoj uvali koji je prenosio teret amfora (tip Lamboglia 2) datiranih u kraj 2. st. pr. Kr., a s obzirom da na nalazištu nisu pronađeni elementi brodske opreme, autorica pretpostavlja da su opisane sidrene prečke pripadale sidrima s broda iz uvale Vele Svitnje.

Z. BRUSIĆ (79–105) nam u svojem radu govori o primjercima italske sigilate sa pet nalazišta u Liburniji (Osor – *Apsorus*, Nin – *Aenona*, Zadar – *Iader*, V. Mrdakovica – *Arauzona*, Rt Plavec – Zlarin). Autor pod pojmom italska *terra sigillata* podrazumijeva najranije primjerke ove vrste keramike izrađene u gradu Arecu u Italiji (aretinska *sigillata*). Primjerci tanjura, pladnjeva te kupa na nozi iz Liburnije pripadaju glatkoj i reljefnoj sigilati, najčešće signirani pečatima majstora ili radionice koja je ovu keramiku izrađivala (CN. ATEI•EROS, C. MVERRIVS, P. CLODIVS PROCVLVS, C. BOVIVS

GENT., C.M.R., PERE. SAT *in planta pedis* – M. PERENNIVS SATURNINVS, M. PERENNIVS CRES-CENS, i dr.).

Prema identificiranim žigovima i vrsti ukrašavanja, kao i oblicima posuda, autor ovu vrstu *terrae sigillatae* importirane iz Italije datira u AUGUSTOVO ili TIBERIJEVO vrijeme.

S. GLUŠČEVIĆ (107–194) nam u svojem opširnom i bogato ilustriranom radu analizira rimsku nekropolu u Kaljskoj ulici u Zadru čije je ostatke tijekom 1985. godine istraživao Arheološki muzej u Zadru. Ovu već devastiranu nekropolu, kako ističe autor, bilo je nemoguće istražiti po svim uzusima struke. Evidentirano je dvadeset više ili manje sačuvanih grobova. Poneki su grobovi obilježeni po nalazu prazne urne ili pak ulomaka različite vrste materijala. Ukupno je pak pronađeno 12 kamenih urni (okrugla i kvadratna oblika), potom keramičkih urni, grobova u amforama ili pak onih u prostoj zemlji. Analizirajući materijal iz grobova, autor dolazi do datacije svakog od njih, kao i cijele nekropole, u 1. i početak 2. st. Među materijalom uočeni su i predmeti inače dosta rijetki na nalazištima uz obalu. Komparacijom dosadašnjih nalaza rimskih grobova i nekropola u Zadru, dolazi se do zaključka da se ovdje radi o perifernom dijelu središnje gradske nekropole koja je zauzimala veliki prostor na današnjem predjelu Relja.

Uzevši u obzir sve nalaze, pa i one površinske može se utvrditi da je na ovom prostoru bilo najmanje 35 grobova, a na čitavom pretpostavljenom dijelu nekropole, s obzirom na gustoću nalaza, čak i stotinjak.

U svezi s nekropolama autor se osvrće i na moguće pravce prometnica koje su vodile iz grada, te smatra da su se račvale najvjerojatnije nešto južnije od raskrižja Relja, a približno na mjestu gdje su se mogla spajati oba zadarska akvedukta.

U uvodnom dijelu rada B. ILAKOVAC (195–207) podsjeća na dosad najvažnije antičke nalaze u selu Novalja na otoku Pagu, s posebnim naglaskom na slučajni nalaz rimskog akvedukta Škopalj – Novalja. To je prema istraživanjima autora dosad jedini akvedukt na tlu Hrvatske, na kojem je dio trase akvedukta bio riješen tunelskom dionicom, dugačkom oko jedan kilometar. Podatak o nalazu i obnovi tog akvedukta potječe iz zapisa iz godine 1910. Autor nam ovaj događaj opisan u kronici Župnog ureda u Novalji, donosi ne samo poradi spomenutih arheoloških podataka, već i zbog različitog povijesnog odnosa austrijskih, talijanskih i kasnijih jugoslavenskih vlasti prema unapređenju gospodarskih prilika kao i kulturnom nasljeđu sela Novalje.

U svojem radu I. FADIĆ (209–299) obrađuje aserijatsku skupinu liburnskih nadgrobnih spomenika, tzv. liburnskih cipusa. Radi se o specifičnom tipu antičkih nadgrobnih spomenika koji se u doba Carstva javljaju na tlu Liburnije. Već i u ranijim radovima, autor je istaknuo da se na tlu Liburnije, unutar ove specifične spomeničke kate-

gorije sepulkralne namjene mogu izdvojiti tri zasebne skupine: krčka, aserijatska i zadarska.

U prvom dijelu rada autor je izvršio detaljnu stilsko-dekorativnu i tektoničku analizu svih sastavnih elemenata i spomenika u cjelini te je na taj način istaknuta jasna distinkcija aserijatske skupine u odnosu na ostale tipološki srodne spomenike, odnosno na one krčke i zadarske skupine. Nadalje je izvršena epigrafička, odnosno onomastička analiza tekstova na spomenicima. Ispitano je porijeklo, spol, socijalni status komemoriranih osoba, kao i obiteljske veze između dedikanta i pokojnika. Što se tiče etničkog porijekla osoba koji se pojavljuju na spomenicima može se zaključiti da su pojedine osobe autohtono liburnsko stanovništvo, ali se javljaju i osobe za koje se može ustvrditi da su Italici. Također se javlja i prisutnost grčko-orijentalnih, te ponešto i etrurskih imena, jer je određen broj spomenika podignut ili ga podižu robovi i oslobođenici. Kod izučavanja onomastikona ustanovljena je neujednačenost imenske formule.

Analiza spola pokojnika ili dedikanta pokazala je posebice u Aseriji, izrazitu prisutnost žena, a analiza socijalnog statusa pruža vrlo različitu sliku socijalne strukture komemoriranih osoba, od robova i oslobođenika do dekuriona, odnosno vojnika veterana (VIII leg.) do svećenice Božanske AUGUSTE LIVIJE.

Treba istaknuti da je izrazitije prisutna "nuclear family", kao i linearno "siblings" srodstvo, a u svezi rodbinskih odnosa između umrlih i dedikanta. Zapažen je također i veći broj spomenika koji su podignuti *ante mortem* što nije uobičajeno.

Kataloški obrađena stilsko-dekorativna i tektonička, te epigrafička odnosno onomastička analiza spomenika, pružila nam je sigurne pokazatelje za dataciju aserijatske skupine tzv. liburnskih cipusa. Nekolicinu spomenika treba datirati oko sredine 1. st. posl. Kr.; najveći broj treba pak datirati do sredine 2. st. posl. Kr., dok je samo pet spomenika ove skupine moglo nastati nešto kasnije.

Prema svemu iznesenom, autor zaključuje da bi vrijeme podizanja ovih spomenika bilo druga polovina 2. st. posl. Kr. ili, moguće, sam prijelaz 2. u 3. st. posl. Kr.

Ovaj opširan rad vrlo je dobro opremljen sa brojnim statističkim prikazima, crtežima i fotografijama (T. I–XV), te indeksom (*Index Epigraphicus*).

Autor P. VEŽIĆ (301–326) u svojem radu izvještava o antičkom, kasnoantičkom i srednjovjekovnom sloju pronadenom i istraženom u prostoru sakristije. Rezultati istraživanja potvrđuju ulicu koja se protezala cijelom dužinom foruma, iza taberna na sjevernoj strani, koje su bile jednokatne građevine. Taj prostor je zapravo jezgra budućeg episkopalnog kompleksa. Tri taberne pretvorene su u dvoransku crkvu, odnosno prvotni oratorij ukrašen jednostavnim podnim mozaikom (bijele kvadratne kockice 20x20 mm), subselijom i sl. Autor ovaj oratorij pripisuje protokršćanskoj zajednici koju tijekom prve polovine 4. st. predvodi "zadarski biskup" poznat s koncila u Rimu 341. godine. Daljnjom izgradnjom bazilikal-

nog kompleksa, na prijelazu 4. u 5. st., u prostoru starijeg paleokršćanskog oratorija izgrađen je kasnoantički katekumenejon, koji je po obliku sličan jednobrodnoj crkvi s apsidom na istočnoj strani (apsida je s unutrašnje strane polukružna, a s vanjske poligonalna). Apsida u tjemenu ima triforu, a uz oblinu plašta prigraden subselij. U prednjem dijelu prostorije nalaze se podni mozaici (dobro sačuvan je onaj s prizorom košute i jelena na izvoru – sl. 2, T. IV, A, B).

Autor prema stilskim karakteristikama katekumenejon datira u prijelaz 4. u 5. st., te atribuiraju zajednici kršćana koju potkraj 4. st. predvodi "biskup FELIX", poznat sa sinoda u Akvileji i Milanu. U srednjem vijeku katekumenejon postaje sakristija (najvrijedniji dijelovi potječu iz doba gotike). Sačuvani su i ostaci fresaka iz ranog 14. st., a posebno je vrijedan prizor naslikan u tjemenu apside – JESEJEV SAN (T. VI, A).

A. MILOŠEVIĆ (327–369) u svojem članku podastire arheološke argumente za izučavanje porijekla te datiranja dijela keramičkih posuda pronađenih u grobovima ranoga srednjega vijeka u Dalmaciji. Autor upozorava na činjenicu da ovakve nalaze stručna literatura isključivo interpretira kao slavensko, odnosno hrvatsko kulturno dobro iz poganskog perioda u najranijem sloju datirano u podmaklo 7. st. Autor predlaže za daljnju raspravu nekoliko novopronadenih ili pak reinterpetiranih starijih kasnoantičkih grobnih nalaza (Lučani i Gale kod Sinja, Gorice kod Imotskog i Vrbe kod Glamoča) koji pružaju nove elemente. Ti nalazi upućuju na konstataciju, da je tzv. "ranosrednjovjekovni tip" keramičkih posuda "u jednakom obliku i tehnologiji izrade, a zasigurno i s jednakom svrhom, u Dalmaciji i susjednim joj krajevima u upotrebi bio i prije dolaska Slavena". Na temelju takvih istraživanja moguće je, prema autoru, raspravljati o izravnom kontinuitetu ovog dijela ranosrednjovjekovne materijalne kulture iz kasne antike u rani srednji vijek (to može pojasniti i odnose kao i pretpostavljenu simbiozu slavenskih došljaka i autohtonog stanovništva).

Ovakav pristup toj problematici kao i zaključak, neminovno nameće pitanje kršćanskog vjerskog kontinuiteta, nadalje pitanje najranijeg pokrštenja novodoseljenog stanovništva, a ujedno se postavlja i pitanje opravdanosti ranije iznesenih pretpostavki o etničkoj pripadnosti nosilaca poganskih priloga u dalmatinskim grobovima ranog srednjega vijeka. Prema autorovim rezultatima istraživanja, to može biti i preživjelo kasnoantičko stanovništvo.

Uvažavanjem ovakvih zaključaka, neodrživo je mišljenje o isključivo poganskom karakteru ovih grobova, te njihovo datiranje u kraj 7. st. ili poč. 8. st., pa bi prema tome dio nalaza trebalo datirati ranije, možda već u prvu polovinu 7. st.

Ovakav zaključak ne treba generalizirati, te većinu dosada pronađenih ranosrednjovjekovnih posuda ovakvog tipa u Dalmaciji datirati u predloženo vrijeme te ih atribuirati autohtonom stanovništvu.

Prema autoru, pouzdano datiranje i etničko vrednovanje većine starih nalaza, ali i svakog novog, i dalje će ostati jedan od primarnih zadataka naše srednjovjekovne arheologije.

Autor F. SMILJANIĆ (371–389) u svom radu razrješava kriterije važne prilikom formiranja županijskoga sustava koji spominje KONSTANTIN PORFIROGENET. Autor konstatira da je u formiranju grupe županija (županija Cetina formirala se na teritoriju crkvene općine (parohije) Aequum, županija Knin na teritoriju parohije Salviaticum, županija Imota parohije Sarzeturum, dok za županiju Pset samo konstatira da se je formirala u okviru teritorija Ludrumske biskupije) presudna bila kasnoantička crkvena administrativno–teritorijalna organizacija Salonitanske metropole, gdje se radi i o direktnom prostornom kontinuitetu, jer te parohije čine prostorno zatvorena kraška polja.

Za županije Ninu (Nadin), Nin i Sidragu pretpostavlja da se formiraju nakon raspada kasnoantičkog agera grada Zadra. Na primjeru Primorske županije (Parathalasije) autor pokazuje da je ona nastala spajanjem vladarskih posjeda.

Autor nam nadalje pokazuje da naseljavanje već uređenih poljoprivrednih prostora u kasnoj antici potiče novu, slavensku teritorijalnu organizaciju, i to dakako prema obrascu koji nudi antika, a koji se sastoji od ovih elemenata: kasnoantički kaštel, naselje uz kaštel, cesta, *villa rustica*.

U formiranju tih županija značajni su bili pravci kasnoantičkih cestovnih pravaca, pri čemu se u pravilu radi o antičkim cestama. Autor na temelju toponomastičkih istraživanja prostora na kojem se formira županijski sustav, analize županijskih naziva i izvorne grade, uočava da formiranje županija treba tražiti u razdoblju odmakle slavenizacije teritorija koje zapremaju, odnosno njihovo formiranje treba povezati s učvršćenjem kneževskoga autoriteta. Autor pretpostavlja da bi župe bile prvotno teritorijalno–administrativno uređenje doseljenih Hrvata, a njihov je broj bio mnogo veći negoli to pokazuje izvorna grada.

U njihovu formiranju, morala je biti značajna teritorijalna organizacija liburnijskih municipalnih zajednica i seoskih ruralnih crkvenih središta.

Nakon temeljitog proučavanja, autor smatra da kada je u pitanju teritorijalno–upravna organizacija teritorija Sklavinije Hrvatske, treba razlikovati župu, kao prvu razinu društvene organizacije a županiju kao višu, što onda pretpostavlja i postojanje treće, a to je Hrvatska, odnosno uspostava županijskoga sustava povezana je neposredno s uspostavom ranosrednjovjekovne države.

M. LONČAR (391–400) u svojem radu govori o PORFIROGENETOVJOJ Dalmaciji. Autor je proučavajući 29. poglavlje knjige *De administrando imperio*, gdje nije uočljivo jesu li slavenska plemena u Dalmaciji ili pokraj nje, preispitao i druga mjesta kod istoga pisca i ustanovio, da se tim imenom, imenom Dalmacija, pokrivaju dva teritorija, jedan širi, predslavenski, i drugi uži, oblikovan nakon

slavenskog dolaska. Taj se naziv zapravo upotrebljava ne samo sukcesivno, kako bi se očekivalo (prvo u širem, a onda u užem značenju, u skladu s povijesnim promjenama) nego i istodobno, u novom srednjovjekovnom kontekstu. Dosljedno je u primjeni jedino 30. poglavlje, koje se i inače pripisuje drugom, anonimnom piscu. Autor donosi i statistički pregled Dalmacije kod PORFIROGENETA na zasebnoj tabeli.

Prilog R. JURICA (401–413) posvećen je 70. obljetnici života prof. BOŽIDARA VILHARA, konzervatora zadarskoga Arheološkog muzeja u miru. Nakon boravka u Švicarskoj i Argentini, B. VILHAR se nastanio u Zadru, te zaposlio kao preparator u Arheološkom muzeju u Zadru. Nakon brojnih godina stručnog usavršavanja preuzeo je dužnost konzervatora. Preparirao je i konzervirao, te rekonstruirao više desetaka keramičkih posuda i to ne samo za potrebe Arheološkog muzeja, već i za muzejske ustanove u Rijeci, Senju, Zagrebu, Biogradu na Moru, Dubrovniku, Cavtatu i dr.

Izveo je niz vrlo kompleksnih konzervatorskih zahvata, posebice na konzervaciji i rekonstrukciji dva ranohrvatska broda (11. st.) iz Nina, i jednog liburnskog (1. st.) iz Zatona kod Nina, te na restauraciji škrinje Sv. ŠIME (14. st.) u Zadru.

O rezultatima svojeg rada govorio je na nekoliko znanstvenih skupova i simpozija, a objelodanjeni radovi su trajan prinos konzervatorskoj struci.

Iskustva stečena u inozemstvu prenosio je u konzervaciji kod nas najsvremenije metode, a konstruirao je i izradio niz aparata neophodno potrebnih u postupcima konzervacije. Unaprijedio je i izradu odljeva i kopija raznih arheoloških predmeta iz muzeja (keramika, metal, gips).

Prikaz djelovanja svestranosti BOŽIDARA VILHARA, autor članka završava Bibliografijom njegovih radova koji su nastali u razdoblju od 1970. do 1991. godine.

Svi radovi u ovom broju "Diadore", kao i obično opskrbljeni su sažecima na stranim jezicima (engleski, njemački i talijanski), pa su na taj način dostupni stranoj znanstvenoj javnosti. Izuzetak je članak F. SMILJANIĆA pisan njemačkim jezikom, te sažetkom na hrvatskom.

I u ovom broju "Diadore" člancima su zastupljena sva područja, od prapovijesti do srednjeg vijeka, te većina izuzetno bogato ilustrirana, što povećava kvalitetu.

Ovaj broj "Diadore" posebice nas veseli, jer je nastao u teškim vremenima rata, kada se naša domovina Hrvatska, iako još formalno nepriznata borila za svoju opstojnost i svoj identitet, te kada su neprijatelji nemilice uništavali našu kulturnu baštinu i naše spomenike.

Poželimo na kraju i novi broj "Diadore", jednako tako bogat, raznolik i zanimljiv.

Marija BUZOV